

СЪКРОВИЩЕ С МОНЕТИ НА ГРАДОВЕ ОТ МАЛА АЗИЯ В КОЛЕКЦИЯТА НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Мирослава ДОТКОВА

През 1980 г. в нумизматичния фонд на Археологическия музей в София постъпват 24 бронзови монети на градове от различни провинции в Мала Азия, записани в инвентарните книги като колективна находка. Липсват каквито и да било данни за мястото и обстоятелствата на намирането ѝ. Единственото налично сведение за тези монети е, че са получени като дарение от Министерство на външните работи.

Находката се състои главно от емисии на различни градове в римската провинция Киликия. Най-многобройни – 17 на брой, които формират $\frac{2}{3}$ от нейния състав, са тези на столицата на провинцията – *Tarsus*. С единични монети в находката са включени и други градове в Киликия – *Olba*, *Seleuceia ad Calycadnum*, колонията *Ninica-Claudiopolis*. Също с единични бройки в съкровището присъстват и монети на градове от други провинции в Мала Азия – *Caesarea* в Кападокия; *Perga* в Памфилия и *Nicaea* във Витиния.

Най-ранна в състава на находката е автономна монета на град *Soli* в Киликия от II-I в. пр. Хр. От времето на империята най-ранна е монета на *Olba* от много ограниченото провинциално монетосечение на Галба (68-69). Най-късната монета в нейния състав е отсечена по време на краткото управление на император Тацит (275-276) в *Perga*. Преобладават монетите на т. нар. войнишки императори и на членове на техните семейства от III в., управлявали след династията на Северите (193-235).

Емисиите на градовете на отдалечената от балканските територии на римската империя провинция Киликия, разположена в югоизточната част на Мала Азия, не са характерни за паричната циркулация в Мизия и Тракия. Още по-малко те са откривани като монетни съкровища. Известните досега сведения за монети от този

регион, открити в днешните български земи, включват находката от Висока могила, Кюстендилско, в чийто състав влиза монета на император Валериан I (253-260) от град *Anemurium* (Герасимов, 1938, 452) и I бронзов медалион от времето на Комод (180-192) от *Aegeae*, открит в гробница в Ескус (Герасимов, 1957, 323). Останалите монети, включени в находката, от градове в други малоазийски провинции, с изключение на емисиите от Никея, също не са характерни за монетната циркулация в Мизия и Тракия. Наличните данни показват, че по всяка вероятност това съкровище не е намерено на територията на днешна България, а е формирано и укрито в малоазийската част на Турция.

Преобладаваща част в съкровището заемат емисиите на *Tarsus*. Освен монети, отсечени с името и образа на различни императори, в находката е включена и псевдоавтономна монета на този град.

Имайки предвид големия брой монети на *Tarsus*, много вероятно е тя да е била укрита в околностите на античния град, тъй като провинциалните монети циркулират най-вече в района на града, в който са издадени, както и на територията на провинцията, където се намира той. *Tarsus*, наред с *Seleuceia ad Calycadnum* и *Anazarbus*, са градовете с най-изобилното монетно производство в провинция Киликия. Най-късната монета в съкровището е на Тацит (275-276), а от изворите е известно, че император Флориан (276), който го наследява за няколко месеца, е убит именно в *Tarsus*.

Иконографският репертоар върху реверсите на монетите, включени в тази находка, е разнообразен, но в голямата си част конвенционален. Изображенията са основно на божества и различни персонафикации, представени със същата иконография, както и при градските емисии в Мизия и Тракия. Същевременно върху някои от тях се срещат иконографски типове, които не присъстват в репертоара на балканските монетарници. Те представят сцени, характерни за региона: Аполон Ликейски върху омфалос, държач в ръцете си два вълка за предните им крайници, върху емисия на *Tarsus*; Атина, целеща с копие гигант със змийски крайници (сцена от Гигантомахията) върху монета на *Seleuceia ad Calycadnum*; изображение на планината Аргей върху монета на *Caesarea*; скулптурна група, представяща Атина, Немезида и Тюхе.

Надписите върху монетите от съкровището са на гръцки, с изключение на емисиите на *Ninica-Claudiopolis*. Като римска колония, официалният език в града е бил латинският и съответно на него са и надписите върху градските емисии.

За разлика от богатата гама от изображения, формата и съдържанието на надписите върху провинциалните римски монети следват стереотипна схема, която обаче в различните източни провинции има и множество вариации. При съпоставянето на емисии от раз-

лични провинции се откриват определени различия характерни за региона.

Върху монетите на градовете от малоазийските провинции се срещат определени титли, свързани с императора, типични за емисиите на централната монетарница в Рим, които обаче не се изписват върху провинциалните емисии в Мизия и Тракия. Напр. върху лицевата страна на монети на *Tarsus*, *Soli-Pompeiiopolis*, *Seleuceia ad Calycadnum* и други градове от времето на Хадриан (117-138) нататък, от двете страни на образа на императора започват да се изписват буквите Π – Π. С тези гръцки букви се отбелязва една от най-често срещаните върху емисиите на централното монетосечение титла на владетеля – *Pater Patriae*. При монетите на *Caesarea* в Кападокия, една от най-значителните монетарници в Мала Азия, върху обратната страна се изписва и годината на управление на императора, което позволява тяхното точно датирание. Върху монетата на Септимий Север, присъстваща в тази находка, с гръцки нумерални букви е изписана годината на управление – €Τ Γ, което я датира в 195 г., третата година от управлението на Септимий Север.

Освен данни, свързани с императора, надписите върху монетите на провинциалните градове в Мала Азия носят и информация за тяхното административно устройство, както и за организирани в тях спортни игри и състезания.

Чрез изписването на различни съкращения Γ Β и Γ Γ, в конкретния случай върху монетите на *Tarsus*, са отбелязвани титли на различни провинциални магистрати – *γραμματι βουλις* и *γραμματι γερουσιας*.

Друго често срещано съкращение върху емисиите на градове от Киликия, изписвано върху реверсите им, е ΑΜΚ – ΠΡΩΤΗ ΜΕΓΙΣΤΗ ΚΑΛΛΙΣΤΗ – първият¹, най-великият, най-красивият.

Често срещани, както и много разнообразни, са надписите върху монетите на всички източни провинции, свързани с провеждането на различни спортни игри. Те са били организирани както в чест на различни божества, така и в чест на императора. Върху монетата на *Perga* от това съкровище е изписано ΤΑΚΙΤΙΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΥΤΙΟΣ. Надписите с името на император върху обратната страна на монетите на провинциалните градове отразяват организирането и провеждането на игри и спортни състезания в чест на даден император, в конкретния случай в чест на Тацит.

Сравнявайки монетите на малоазийските градове от тази находка с тези на градовете от Мизия и Тракия се забелязват определени

¹ Α е гръцката цифра за първи.

различия не само по отношение на надписите или иконографските типове. Върху монети на *Tarsus* при образа на някои императрици – в случая на *Herennia Etruscilla*, подобно на изображенията при антонинианите, е изобразен полумесец зад раменете – нещо, което не се среща в градското монетосечене в Мизия и Тракия.

Друга установена разлика е мястото, където се поставя знакът за стойност. При емисиите на някои градове, напр. *Perga*, знакът за стойност е гравирани върху лицевата, а не върху обратната страна, за разлика от монетите на градските управи в Мизия, където той винаги се изписва върху реверса.

Пъстрият състав на монетите от тази находка отразява тяхната съвместна циркулация на местните пазари. Емисиите на градове от други региони и провинции участват в циркулационния поток наравно с характерните за него парични знаци.

Социално-икономическата криза, която обхваща Римската империя през втората половина на III в., води до обезценяване на парите, повишаване на цените, до изтегляне на пълноценните монети от пазара и укриването им като съкровища. Съвместното трезориране на монетите от това съкровище показва, че те са били ценени като платежни средства с ефективен покупателен курс.

По време на управлението на император Тацит (275-276) са затворени почти всички все още действащи провинциални монетарници. Единствените, които продължават да сечат монети са *Perga* в Памфилия и *Alexandria* в Египет. След Тацит единствената провинциална монетарница, която продължава да функционира е александрийската.

При голяма част от монетите в съкровището релефът не е изтрит, което предполага, че не са участвали дълго в циркулационния поток. Изтриването на част от надписите и на детайли от изображението при някои от тях се дължи най-вече на органичната среда, в която са попаднали, след тяхното укриване. Монетите, включени в находката, се отличават с доброто си състояние и големия номинал. Те са укрити след 276 г., в резултат на съзнателно трезориране на качествени екземпляри. Като причина за укриване на съкровището могат да се посочат вълненията, настъпили в *Tarsus*, а и в цялата империя, след убийството на император Флориан през 276 г. в този град.

КАТАЛОГ

Cilicia
Soli-Pompeiopolis

II-I в. пр. Хр.

1. Λ. Егида с глава на крилата Горгона в средата.

On. ΣΟΛΕΩΝ

Афродита върху бик, надясно.

ΑΕ ↑ 24 мм; 10,74 г

SNG Copenhagen 239

Olba
Галба (68-69)

2. Λ. ΑΥΤΟΚΡ ΣΕΡΓΙΟΝ ΓΑΛΒ ΑΝΤΩΝΕΥ ΕΡΓ· ΣΕΒΑΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΑ

Глава надясно.

On. ΠΟΛΕΜΩΝ / ΒΑΣΙΛΕΥΣ Μ ΑΝΤ

Атина права насреща, с глава наляво, в дясната ръка държи копие, с лявата щит, опрян на земята.

ΑΕ ↑ 23 мм; 12,65 г

SNG Switzerland 650

Tarsus
Псевдоавтономна монета
Времето на император Хадриан (117-138) и след това

3. Λ. ΑΔΡΙΑΝΗΣ ΤΑΡΣΕΩΝ

Глава на Херакъл, надясно, зад нея – кривак.

On. ΜΗ / ΤΡ / Ο / ΠΟΛΕΩΣ. В полето вляво – ΒΟΗ / ΘΟΥ

Персей гол, прав насреща, с глава наляво, в дясната ръка със статуетка на Аполон държащ вълци, в лявата харпа.

ΑΕ ↑ 26 мм; 15,68 г

SNG Copenhagen 350

Каракала (198-217)

212-215

4. Λ. ΑΥΤ ΚΑΙ Μ ΑΥΡ ΣΕΥΗΡ / ΟC ΑΝ..... ССВ. Π – Π в полето.

Бюст с лавров венец, надясно.

On. ΑΝΤΩΝΕΙΝ / Ο / Υ· ΠΟΛ, в отреза → .. ΡCΟV Μ.....

Императорът и Тюхе Полеос прави един срещу друг държат статуетка на Нике върху кълбо. В полето – Γ Β.

ΑΕ ↑ 35 мм; 23,65 г

SNG Switzerland 1035

Максимин I (235-238)

5. Λ. ΑΥΤ Κ Γ ΙΟΥ ΟΥΝ [ΜΑ]ΞΙΜΕΝΟC CEB. Π – Π в полето.

Бюст с лавров венец, надясно.

On. ΤΑΡCΟΥ, в отреза → ΜΗΤΡΟ; в полето горе Α / Μ / Κ; долу Γ / Β.

Три изправени фигури: Вляво – Атина права насреща, с глава надясно, в дясната ръка държи копие, в лявата щит опрян на земята; Вдясно – Немзида права насреща, с глава наляво, дясната ръка е вдигната към лицето, с лявата

държи аршин, в краката ѝ грифон наляво; По средата Тюхе права насреща, с глава наляво, в дясната ръка държи кормило, в лявата рог на изобилието.
 АЕ ↑ 35 мм; 26,47 г
 SNG Copenhagen 376

Пупиен (238)

6. Λ. ΑΥΤ ΚΕΣ Μ ΛΟΔ ΠΟΥΠΗΝΙΟΣ ΣΕΒ. Π – Π в полето.
 Бюст с лъчист венец, надясно.
Он.V ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΟΣ Α; в полето вляво Μ / Β; вдясно Κ / Γ.
 Императорът прав насреща, с глава наляво, в дясната ръка държи патера над олтар.
 АЕ ↓ 35 мм; 24,95 г
 SNG Switzerland 1113

Гордиан III (238-244)

7. Λ. [ΑΥΤ Κ Μ] ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟ ΣΕΒ.
 Бюст с лавров венец, надясно.
Он. [ΤΑ]ΡΣΟV Μ / Η / ΤΡΟΠ..... ; в полето вляво Α / Μ / Κ; вдясно Β / Γ.
 Дионис прав насреща, глава наляво, в дясната ръка държи кантарос над пантера, в лявата – тирс.
 АЕ ↑ 31 мм; 18,61 г
 SNG von Aulock 6036

8. Λ. .. Κ Μ ΑΝΤ ΓΟΡ / ΔΙΑΝΟΣ ΣΕΒ. Π – Π в полето.
 Бюст с лавров венец, надясно.
Он. ΤΑΡΣΟV ΜΗ / ΤΡΟΠΟ..... ; в полето вляво Α / Μ / Κ; вдясно Γ / Β.
 Херакъл прав наляво, в дясната ръка държи дърво, с увита около него змия, в лявата кривак и лъвска кожа.
 АЕ ↑ 31 мм; 13,74 г
 Woodward 105

Отацилия Севера

9. Λ. ΩΤΑΚΙΑ..... ΗΡ / ΑΝ
 Бюст с диадема, надясно.
Он. ΣΟΥ ΜΗ / . / ΡΟΠΟΛΕΩΣ; в полето вляво Α / Κ; вдясно Μ / Γ / Β.
 Като № 7.
 АЕ ↑ 31 мм; 13,61 г
 SNG von Aulock 6064

10. Λ. ΩΤΑΚΙΑ ΣΕΥΗΡΑΝ ΕΥΤ ΕΥC ΣΕ
 Като № 9.
Он. ΤΑΡΣΟΥ / ΜΗΤΡΟΠΟΛ... в полето вляво Γ / Β; вдясно Α / Μ / Κ.
 Спес права насреща, глава наляво, в дясната ръка държи цвете.
 АЕ ↑ 30 мм; 17,38 г

Херения Егрусцила

11. Λ. ANNIAN ΑΙΤΡΟVΣΚΙΑΛΑΝ ΣΕ
 Бюст с диадема, надясно, зад раменете – полумесец.
Он. ΤΑΡΣΟV ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC; в полето вляво Α / Μ / Κ; вдясно Γ / Β.
 Аполон Ликейски прав насреща върху омфалос, с глава надясно, в двете си ръце държи по един вълк за предните лапи.
 АЕ ↑ 30,5 мм; 14,76 г
 Sear 4250

12. Λ ANNIAN AITPOVCKIΔΔAN C

Като № 11.

On. TAPCOV / MHTPOΠOΛCΩC; в полето вляво A / M; вдясно K / Γ.

Тюхе седнала върху скала наляво, в краката ѝ речен бог.

AE ↘ 30 мм; 14,01 г

SNG von Aulock 6071 var.

Требониан Гал (251-253)

13. Λ. AV KAI Γ OVI... / ...BΩ ΓAΛΛON. Π – Π в полето.

Бюст с лъчист венец, надясно.

On. TAPCOV MH / TPONOΛC.; в полето вляво A / M / K; вдясно Γ / B.

Артемида права насреща, с глава надясно, с дясната ръка изтегля стрела от колчан, в лявата държи лък.

AE ↓ 32 мм; 17,54 г

Sear 4348

Валериан I (253-260)

14. Λ. AV KAI Π OYALEPIANON CV CV CЄ. Π – Π в полето.

Бюст с лъчист венец, надясно.

On. TAPC..... / ΠOΛ A M K; в полето вляво Γ; вдясно B.

Като № 13.

AE ↓ 30 мм; 15,76 г

SNG Copenhagen 406

15. Λ. AV KAI Π.ΛI OYALEPIANON C. Π – Π в полето.

Като № 14.

On. TAPC MHTPOΠ... AMK; в полето вляво Γ; вдясно B.

Като № 13.

AE ↑ 31 мм; 17,31 г

SNG Switzerland 1180

16. Λ. AVT K Π A OYALEPIANON C. Π – Π в полето.

Като № 14.

On. TAPC MH / T / P / OΠOΛ AMK; в полето вляво Γ; вдясно B.

Нике права наляво върху кълбо, в дясната ръка държи венец, в лявата палмова клонка.

AE ↓ 32,5 мм; 16,00 г

Галиен (253-268)

17. Λ. AV KAI Π HΓ ΓAΛΛIHNON CЄ. Π – Π в полето.

Бюст с лавров венец, надясно.

On. TA..... HTP / OΠOΛ AMK; в полето вляво Γ; вдясно B.

Дионис с калатос прав насреща, глава наляво, в дясната ръка държи кантарос, в лявата тирс, в краката му – пантера.

AE ↑ 30 мм; 17,56 г

SNG Copenhagen 409

18. Λ. AV K.... Π..... ΓAΛΛI..... . Π – Π в полето.

Като № 17.

On. TAPC MHTP / ..OΛ AMK; в полето вляво Γ; вдясно B.

As № 7.

AE ↓ 28 мм; 11,77 г

SNG Copenhagen 409

19. Λ. AV KAI Π ΗΓ ΓΑΛΛΗΝΟΣ [CEB]. Π – Π в полето.

Бюст с лъчист венец, надясно.

On. TAPCOV MH ... / C AMK; в полето вляво и вдясно Γ / Γ.

Нике права надясно, левият крак върху кълбо, държи овален щит с надпис.

AE ↓ 30 мм; 18,64 г

SNG Copenhagen 410

Ninica-Claudiopolis
Север Александър и Юлия Мамея
(222-235)

20. Λ. IMP AVPN AVG

Бюст с лъчист венец и броня, надясно.

On. M

Бюст на Юлия Мамея, надясно.

AE ↓ 32 мм; 15,25 г

SNG Switzerland 617

Seleuceia ad Calycadnum
Галиен (253-268)

21. Λ. AV K Π Λ K / ΓΑΛΛΗΝ / OC

Бюст с лавров венец, надясно.

On. CEΛEYK / E / ΩN K; в полето вляво AAYK / AΔH, в отреза Ω.

Атина права надясно, държи щит и пронизва с копие гигант с крайници на змия.

AE ↓ 28,5 мм; 10,18 г

SNG Switzerland 789

Cappadocia
Caesarea
Септимий Север (193-121)

195 г.

22. Λ..... CЄΠ / CЄOYHPOC

Глава с лавров венец, надясно.

On. MHTPOΠO / KAICAPH

Планината Аргей върху олтар с надпис ЄT Γ

AE ↓ 26 мм 17,99 г

Sydenham 422

Bythinia
Nicaea
Macrinus (217-218)

23. Λ. AVT K M OΠEΛ CЄOYHΡ MAKPCINOC AVT

Бюст с лавров венец и броня, надясно.

On. NIKΑ / IЄON

Немезида права насреща, с глава наляво, дясната ръка е вдигната към главата, в лявата държи юзда, в краката ѝ – колело.

AE ✓ 28,5 мм; 13,34 г

Pamphylia
Perga
Тацит (275-276)

24. Λ. AVTO•KAI•M•KΛ•TAKITON•CV•Є•CB•; В полето вдясно – I.

Бюст с лавров венец, надясно.

Op. .. ΚΙΤΙΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΥΤΙΟΣ, в отреза→ ΠΕΡΓΑΙΩΝ, в полето горе – А
 Призова урна, от двете ѝ страни лаврови клонки..
 АЕ ↓ 32 мм; 19,50 г
 ВМС 103

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Герасимов 1938:** Т. Герасимов. Колективни находки на монети през 1937 и 1938 г. – Известия на Българския археологически институт, XII, 1938, 450-457.
- Герасимов 1957:** Т. Герасимов. Колективни находки на монети през 1955 година. – Известия на Българския археологически институт, XXI, 1957, 323-327.
- Sear 1982:** D. Sear. Greek Imperial coins and their values. London, 1982.
- Sydenham 1978:** E. Sydenham. The Coinage of Caesarea in Cappadocia. New-York, 1978.
- SNG Copenhagen 1956:** Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of coins and medals. Danish National Museum. Lycaonia-Cilicia, Copenhagen, 1956.
- SNG Switzerland 1986:** Sylloge Nummorum Graecorum Switzerland I: Levante – Cilicia, Bern, 1986.
- SNG von Aulock 1966:** Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Sammlung v. Aulock, Kilikien. Berlin 1966.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

- Табло XIII. 1.** Монета на Soli-Pompeiopolis
- Табло XIII. 2.** Монета на Olba
- Табло XIII. 3-7.** Монети на Tarsus
- Табло XIV. 1-5.** Монети на Tarsus
- Табло XV. 1-5.** Монети на Tarsus
- Табло XVI. 1-2.** Монети на Tarsus
- Табло XVI. 3.** Монета на Ninica-Claudiopolis
- Табло XVI. 4.** Монета на Seleuceia ad Calycadnum
- Табло XVI. 5.** Монета на Caesarea
- Табло XVI. 6.** Монета на Nicaea
- Табло XVI. 7.** Монета на Perga

HOARD OF COINS ISSUED BY TOWNS IN ASIA MINOR
IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY

Miroslava Dotkova
(*Summary*)

In 1980 twenty four bronze coins of towns in various provinces in Asia Minor entered the numismatic collection of the Museum of Archaeology in Sofia registered in the Inventory books as a hoard. There are not any data on their provenance. According to the only information available they were received as a donation from the Ministry of Foreign Affairs.

The coins of towns in Cilicia take the main part in the composition of the hoard coming mostly from its capital town of Tarsus (17 in number). Single coins represent some other towns in Cilicia – Olba, Celeuceia ad Calucadnum, and the colony of Ninica-Claudiopolis, as well as in other provinces in Asia Minor – Caesarea in Cappadocia, Perga in Pamphylia and Nicaea in Bithynia.

The earliest coin in the hoard is an autonomous piece of the town of Soli in Cilicia dating from 100 – 30 BC, and latest one was struck during the short reign of Emperor Tacitus (275-276).

With the exception of Nicaea's pieces, the coins of towns in Cilicia, Pamphylia and Cappadocia distant from the Balkan territories of the Roman Empire are not at all characteristic of the coin circulation in Moesia and Thrace. Even less they are found here as hoards. Having in mind the great number of coins of Tarsus in the hoard composition, most probably it has been found in the vicinity of this town. It is well known that the provincial coins circulated in the area of the town they had been minted in as well as over the territory of the province this particular town was located.

In the days of Tacitus' reign (275-276) almost all of the provincial mints ceased their activities. The only ones that continued striking coins were Perga in Pamphylia and Alexandria in Egypt.

The social and economical crisis that covered the Roman Empire in the second half of the 3rd c. lead to devaluation of the coins, rising prices, withdrawing the coins from the market and hiding them as treasures. The coins in the hoard here discussed are distinguished by their good preservation and high nominal values; they were concealed after AD 276 as a result of intentional deposit of quality pieces. As a reason for hiding the hoard we can point out to the disarray in Tarsus as well as all over the Empire after Florianus' death, who succeeded Tacitus for several months, happening in the same town.